HUDUDIY INFRATUZILMANI MOLIYALASHTIRISHDA NATIJAGA ASOSLANGAN MEXANIZMLARNI TAKOMILLASHTIRISH

UDK: 332.1:336.1:339.7

Xatamov Sardorbek Umar o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Iqtisodiyot va moliya vazirligi
bosh mutaxassisi
sardor.xatamov@imv.uz

Hududiy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligi, aholi turmush sifati, tadbirkorlik muhiti hamda hududlarning investitsiyaviy jozibadorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Avtomobil yo‘llari, ichimlik suvi va elektr ta’minoti, ijtimoiy infratuzilma, ta’lim va sog‘liqni saqlash obyektlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlarning chuqurlashishiga, ishlab chiqarish xarajatlarining ortishiga hamda yangi tadbirkorlik subyektlari tashkil etilishining cheklanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli hududiy infratuzilmani moliyalashtirish manbalarini kengaytirish bilan bir qatorda, ajratilgan mablag‘larning aniq iqtisodiy va ijtimoiy natija berishini ta’minlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda hududlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan davlat investitsiyalari bilan bir qatorda xalqaro moliya institutlarining moliyaviy resurslarini jalb qilish amaliyoti kengayib bormoqda. Jahon banki, Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki va boshqa xalqaro moliya institutlari ishtirokida amalga oshirilayotgan dasturlar infratuzilmani modernizatsiya qilish, aholining asosiy

xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va mahalliy iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda [1; 2].

Biroq infratuzilma loyihalarining samaradorligini faqat o‘zlashtirilgan mablag‘lar hajmi yoki qurilgan obyektlar soni bilan baholash yetarli emas. Zamonaviy yondashuvda asosiy e’tibor sarflangan mablag‘ evaziga qanday iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional natijalarga erishilganiga qaratilishi lozim. Masalan, avtomobil yo‘lining qurilishi faqat uning uzunligi bilan emas, balki transport xarajatlarining kamayishi, harakat vaqtining qisqarishi, bozorlarga yetib borish imkoniyatlarining yaxshilanishi va tadbirkorlik faolligining oshishi bilan ham baholanishi kerak. Ichimlik suvi infratuzilmasida esa qurilgan quvurlar uzunligi bilan bir qatorda sifatli suv bilan qamrab olingan aholi ulushi, xizmatning uzluksizligi va sifati ham muhim natijaviy ko‘rsatkich hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, Jahon banki tomonidan qo‘llaniladigan **Program-for-Results (PforR)** — natijalarga asoslangan moliyalashtirish instrumenti alohida ahamiyatga ega. Mazkur mexanizmning asosiy xususiyati moliyaviy resurslarni ajratishni oldindan belgilangan va tekshiriladigan natijalarga erishish bilan bog‘lashdan iborat. PforR mamlakatning mavjud davlat boshqaruvi va moliyaviy tizimlaridan foydalanish, ularning institutsional salohiyatini kuchaytirish hamda moliyalashtirishni aniq natijalar bilan bog‘lashga qaratilgan [1].

PforR mexanizmida moliyalashtirish natijaga bog‘langan indikatorlar — **Disbursement Linked Indicators (DLI)** asosida amalga oshiriladi. Bunda moliyaviy resurslarni ajratishning asosiy sharti xarajatning amalga oshirilganligi emas, balki oldindan kelishilgan natijaning tasdiqlanganidir. Shu tariqa an’anaviy “mablag‘ – xarajat – obyekt” zanjiridan “mablag‘ – natija – aholi uchun samara” tamoyiliga o‘tish imkoniyati yaratiladi. Bu esa davlat organlarining natija uchun javobgarligini oshirish,

monitoring sifatini yaxshilash va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi [1; 4].

O‘zbekistonda ushbu mexanizmning amaliy ahamiyatini “Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish” dasturining ikkinchi bosqichi misolida ko‘rish mumkin. Jahon bankining 2026-yil 17-iyundagi rasmiy ma’lumotiga ko‘ra, ushbu dastur doirasida Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi orqali **150 mln AQSh dollari** miqdorida imtiyozli moliyalashtirish tasdiqlangan. Dastur Andijon, Farg‘ona, Namangan, Jizzax, Sirdaryo va Toshkent viloyatlaridagi **296 ta mahallani** qamrab oladi [2].

Dasturning umumiy moliyalashtirish hajmi **340 mln AQSh dollarini** tashkil etadi. Shundan 150 mln dollar Jahon banki, 120 mln dollar Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki va 70 mln dollar O‘zbekiston hukumati hissasiga to‘g‘ri keladi [2]. Hisob-kitoblarga ko‘ra, umumiy moliyalashtirish tarkibida Jahon bankining ulushi **44,1 foizni** (150/340×100), Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar bankining ulushi **35,3 foizni** (120/340×100), O‘zbekiston hukumatining ulushi esa **20,6 foizni** (70/340×100) tashkil etadi.

Dasturning birinchi bosqichida 2019–2026-yillar davomida Andijon, Farg‘ona, Namangan, Jizzax va Sirdaryo viloyatlaridagi **306 ta mahallada 900 dan ortiq subloyiha** moliyalashtirilgan. Ular doirasida 340 dan ortiq yo‘l, 220 ta elektr ta’minoti tizimi, 160 ta suv ta’minoti tizimi, 100 ga yaqin maktab, 40 ta maktabgacha ta’lim muassasasi va 10 ta ko‘prik qurilgan yoki modernizatsiya qilingan. Natijada qariyb **1 mln nafar qishloq aholisi** ushbu infratuzilma yaxshilanishlaridan manfaat ko‘rgan [2].

Ikkinchi bosqichda esa 2031-yilgacha transport, ichimlik suvi, elektr ta’minoti va boshqa jamoat infratuzilmasi xizmatlarini yaxshilash orqali taxminan **1,2 mln**

qishloq aholisini qamrab olish ko‘zda tutilgan. Ularning 600 ming nafari ayollar va 300 ming nafari yoshlar bo‘lishi kutilmoqda. Bundan tashqari, 15 ta pilot mahallada mahalliy tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlovchi markazlarni tashkil etish hamda ular orqali qariyb 1 500 ta to‘g‘ridan-to‘g‘ri ish o‘rni yaratish rejalashtirilgan [2; 3].

Mazkur tajriba asosida hududiy infratuzilmani moliyalashtirish samaradorligini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni taklif etish mumkin.

Birinchidan, infratuzilma loyihalarini tanlashda nafaqat hududning mavjud ehtiyojlari, balki uning iqtisodiy salohiyati ham hisobga olinishi lozim. Bunda aholi soni, infratuzilma taqchilligi, kambag‘allik darajasi, tadbirkorlik faolligi, yangi ish o‘rinlari yaratish imkoniyati va investitsiyaviy salohiyat asosiy mezon sifatida qo‘llanilishi mumkin. Bu cheklangan moliyaviy resurslarni iqtisodiy va ijtimoiy qaytimi yuqori bo‘lgan loyihalarga yo‘naltirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, moliyalashtirishni natijaviy ko‘rsatkichlar bilan bog‘lash tizimini kengaytirish zarur. Yo‘l infratuzilmasida faqat qurilgan kilometrlar soni emas, balki transport harakati vaqtining qisqarishi, suv ta’minotida quvur uzunligi emas, balki sifatli suv bilan uzluksiz ta’minlangan aholi ulushi, elektr ta’minotida esa yangi tarmoqlar hajmi bilan birga uzilishlar davomiyligi va xizmatning ishonchliligi hisobga olinishi lozim [1; 4].

Uchinchidan, infratuzilma obyektining butun hayotiy sikli bo‘yicha xarajatlarni baholash muhimdir. Obyektni qurish uchun moliyaviy mablag‘ mavjud bo‘lsa-da, keyinchalik uni ekspluatatsiya qilish, ta’mirlash va modernizatsiya qilish uchun yetarli resurs bo‘lmasligi mumkin. Shu bois loyiha tanlash jarayonida kapital xarajatlar bilan birga keyingi ekspluatatsiya va texnik xizmat xarajatlari ham oldindan baholanishi kerak.

To‘rtinchidan, mustaqil verifikatsiya va raqamli monitoring tizimini kuchaytirish talab etiladi. Natijalarga asoslangan moliyalashtirishning muhim sharti erishilgan ko‘rsatkichlarni xolis tekshirishdir. Shu sababli infratuzilma loyihalarini geoaxborot texnologiyalari, elektron hisobotlar, foto va geolokatsiya ma’lumotlari hamda aholi fikri orqali monitoring qilish tizimini rivojlantirish maqsadga muvofiq [1; 3].

Beshinchidan, mahalliy aholini infratuzilma loyihalarini tanlash va ularning bajarilishini monitoring qilish jarayoniga jalb etish zarur. Bu moliyalashtirilayotgan obyektlarning real mahalliy ehtiyojlarga mosligini oshirib, infratuzilma investitsiyalarining ijtimoiy samaradorligini kuchaytiradi [2; 3].

Fikrimizcha, hududiy infratuzilma loyihalarini baholashda **kompleks natijadorlik indeksi**dan foydalanish maqsadga muvofiq:

$$\mathbf{KNI = w_1M + w_2I + w_3S + w_4B}$$

bu yerda: **KNI** — kompleks natijadorlik indeksi; **M** — moliyaviy samaradorlik; **I** — iqtisodiy natijadorlik; **S** — ijtimoiy natijadorlik; **B** — obyektning uzoq muddatli barqarorligi; $\mathbf{w_1...w_4}$ — tegishli ko‘rsatkichlarning vazn koeffitsiyentlari.

Bunda moliyaviy samaradorlik mablag‘larning maqsadli va o‘z vaqtida o‘zlashtirilishi, iqtisodiy natijadorlik yangi ish o‘rinlari, tadbirkorlik faolligi va xarajatlarning kamayishi, ijtimoiy natijadorlik aholining xizmatlar bilan qamrovi va qoniqish darajasi, barqarorlik esa obyektni saqlash va ekspluatatsiya qilish uchun zarur resurslar mavjudligi orqali baholanishi mumkin. Vazn koeffitsiyentlarini aniq belgilash alohida empirik tadqiqotni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, hududiy infratuzilmani moliyalashtirishda asosiy

e’tiborni ajratilgan mablag‘lar hajmi va ularning o‘zlashtirilish darajasidan yakuniy iqtisodiy va ijtimoiy natijalarga yo‘naltirish zarur. Jahon bankining PforR mexanizmi moliyalashtirishni tekshiriladigan natijalar bilan bog‘lash, davlat organlarining javobgarligini oshirish va resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirish imkonini beradi. O‘zbekistonda ushbu mexanizmni hududiy ehtiyojlar, xizmatlar sifati, aholi qamrovi, iqtisodiy faollik hamda infratuzilma obyektlarining uzoq muddatli barqarorligi bilan uzviy bog‘lagan holda rivojlantirish xalqaro moliya institutlari mablag‘laridan foydalanish natijadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: hududiy infratuzilma, xalqaro moliya institutlari, Jahon banki, PforR, natijaga asoslangan moliyalashtirish, DLI, samaradorlik, investitsiya, hududiy rivojlanish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. *Program-for-Results Financing (PforR).* World Bank Group, 2026.
2. World Bank. *Enhanced Rural Infrastructure in Uzbekistan to Improve Living Standards for 1.2 Million People and Expand Access to Jobs.* Press Release, June 17, 2026.
3. World Bank. *Uzbekistan – Rural Infrastructure Development Program – Phase 2 (P509427). Environmental and Social Systems Assessment (ESSA).* 2026.
4. World Bank. *Financial Management: Program-for-Results.* World Bank Group.